

A nemzeti sajátosság tehát a népi kultúrában korántsem jelentkezik olyan konkrét és egyértelmű módon, mint például az anyanyelvben; meghatározása semmivel sem egyszerűbb, mint például a képzőművészet vagy városi kultúra esetében. Ezért is van, hogy szükséges tudományos szemlélet és felkészültség híján annyi kisiklás történt e vonatkozásban, a mindenkori közhangulat vagy politikai tendenciák kiszolgálása irányában. Viszont a tudomány igényeit kielégítő s egyben a gyakorlati élet formálására is pozitívan kiható nemzeti önismerethez megfelelő néprajzi előmunkálatokra is szükség van: konkrét feltétele a népelet és népi kultúra terén végzett intenzív adatgyűjtés, leírás, részlettanulmány, monográfia, s ugyanakkor a népek kapcsolatainak, a népi kultúrák összefüggéseinek alapos ismerete.

Szükségesnek véljük hivatkozni néprajzkutatásunk haladó hagyományaira. A jelenségek közti kapcsolatok felismerése, lényeges jegyeik alapján való rendszerezése, az ok—okozati viszonyok és folyamatok megállapítása — a tudományos megismerés e legfőbb feltételei — már Orbán Balázs óta egyre inkább jellemzik honi magyar néprajzkutatásunkat. A fokozatosan gazdagodó néprajzi „anyag“ szakszerű tanulmányozása azóta is szükségképpen eljutott az anyagi és szellemi, az általános és sajátos, a halódó és fejlődő, a konvencionális és egyéni közti dialektikus összefüggések egyre világosabb felismeréséig.

Néprajzkutatásunk száz éve elért értékes eredményei, a szorgalmas gyűjtőmunka mellett, az igazi tudományos szemlélet, hozzáállás és módszer alkalmazásának köszönhetőek. Ez tette lehetővé, hogy a néprajz ne süllyedjen napi „szükségletet“ kiszolgáló „példatárrá“, hanem az emberi kultúra mibenlétét, eredetét, a néphagyományok térbeli és időbeli változásait, a nép alkotó tehetségét feltáró tudomány lehessen és maradjon.

Ifj. Kós Károly

FORRÁSOK: Vajkai Aurél: A néphagyományok romlásának kérdéséhez. Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 9. Kolozsvár, 1947; Vargyas Lajos: Miért és hogyan történelmi tudomány a néprajz? Néprajzi Értesítő, 1961; Ștefan Pascu: Etnografia și istoria. Anuarul Muzeului Etnografic al Transilvaniei pe anii 1959—61; Romulus Vulcanescu: Etnografia: știința culturii populare, București, 1966; Kós Károly: Népi kultúrák egyetemes alapjai. Korunk, 1968. 1.

Népballadánk itthon és Európában

1

Népballadánk: ez a fogalom az alábbiakban a székely, az erdélyi, illetőleg — a moldvai csángót is ide számítva — a romániai magyar balladaköltészetet jelenti.

A romániai magyar balladaköltészet *szorosabb értelemben* azoknak a népballadáknak az összessége, amelyek 1918 óta a romániai magyar nemzetiség népi tömegeinek ajkán élnek, s amelyeknek egy részét az elmúlt ötven évben a népköltészeti kutatók összegyűjtötték.

Mivel a balladaköltészet fejlődését nagy általánosságban az évszázados, lassú változás, a fokozatos felhalmozódás jellemzi, a romániai ma-

gyar balladaköltészet történetileg az 1918 előtti balladaköltészet folytatása; attól nem lehet elválasztani. Ez a történeti összefüggés és folytonosság sugalmazza a „romániai magyar balladaköltészet“ *tágabb értelmezését*, ide sorolva azokat a korábbi népballadákat is, amelyeket a gyűjtők a népköltészeti kutatás kezdeteitől 1918-ig a mai Románia területén összegyűjtöttek.

Ha a romániai magyar balladaköltészetet így, történeti múltjának távlatában szemléljük, körvonalazódni kezd az az autochton sajátossága, hogy az egész magyar balladaköltészetben a legarchaikusabb, következőleg a legelőbb és a leggazdagabb. A néprajzi kutatások bizonyossága szerint a folklór, különleges helyi fejlődéstől eltekintve, egy folklórterületen először mindig a gazdaságilag-társadalmilag fejlett központi vidékeken újul meg, s ez a megújulás fokozatosan gyűrűzik szét a folklórterület elmaradottabb, távoli, szélső zugai felé. Ugyanez a folyamat fordítva: a régi népköltészet először az előrehaladott központokban megy ki divatból, s azok a népköltési javak, amelyek egykor mindenfelé általánosok voltak, egy időn túl a végekre szorulnak. Nos, a romániai magyar népköltészet a folklórterület keleti szélének költészete, s mint ilyen, többféle archaikus elemet (műfajt, típust, motívumot) megőrzött. Archaikus jellege Románián belül is, nyugattól kelet felé haladva, mind erőteljesebb, mígnem a folklórterület keleti peremvidékén: a székelyeknél, a gyimesi és moldvai csángóknál eléri a maximumot. Az a tény, hogy a magyar nemzetiség Romániában nem egyetlen nagy, összefüggő tömbben, hanem több kisebb-nagyobb csoportban, sőt részint szórványokban él, románokkal, illetőleg más nemzetiségekkel együtt vagy azoktól körülveve, szintén hozzájárult a népköltészet régies anyagának és sajátosságainak megőrzéséhez. Az együttélésből ugyanakkor kölcsönhatás, a népköltészet gazdagodása következik: elsősorban itt áramlanak be a magyar népköltészetbe a román, általában a délkelet-európai motívumok, epizódok és típusok. Ily körülmények közt a romániai magyar népköltészet napjainkban az egész magyar népköltészet legsúlyosabb, legértékesebb része; olyan anyag, amelynek rendszeres gyűjtése, tanulmányozása és kellő ismerete nélkül a magyar népköltészet múltjának vagy mai állapotának egyetlen kérdése sem oldható meg tudományos szinten.

Ez a fontos tétel, amelyből a romániai magyar folklórkutatásra és személyesen mindegyik romániai magyar folklóristára oly nagy felelősség hárul, egyre szélesebb körben válik ismertté. Mihai Pop, a nemzetközi tekintélyű román szakember írja: „A magyar folklóristák egyetérté-
nek annak elismerésében, hogy a székelyek és a csángók folklórja hazánkban olyan hagyományos javakat őriz, amelyek sehol másutt a magyar folklórban nem találhatók“ (*Folclor înfrățiți. Contemporanul*, 1957. december 13). Jómagam a balladakutatók freiburgi nemzetközi tanácskozásán (1966) elhangzott előadásomban ugyanezt a tényt a balladákra vonatkoztatva úgy próbáltam megfogalmazni, hogy „nincs a magyar balladakutatásnak egyetlen olyan sarkalatos kérdése sem, amelyet ne perdöntő módon a romániai magyar — különösen a székely és a moldvai csángó — balladák határoznának meg. A magyar balladakutatás kulcsa a romániai magyar népballada“ (*Die Erforschung der ungarischen Volksballaden in Rumänien. Jahrbuch für Volksliedforschung*, XII. 1967. 178).

Ahhoz, hogy ilyesfajta általánosításokig jussunk, az egymást követő tudósnemzedékek sok kutatási eredményének kellett felhalmozódnia és kikristályosodnia. Kodály Zoltán 1937-ben a Bartók Béla meg a maga nevével fémjelzett, akkor már több mint négy évtizedes magyar etnomuzikológiai iskola idevágó eredményeit ekként összegezte: „Balladát Csikban, Moldvában, Bukovinában még mindenki tud“, előadásmódjukat pedig úgy jellemezte, hogy „Moldvában ma még fiatal leányoktól is hallani olyan régiesen cifrázó énekmódot, még pedig többektől együtt, karban, amilyent Magyarországon már 1910 táján is csak a legöregebbeknél találtunk, és csak egyénekenként“ (*A magyar népzene*, 14). Csanádi Imre és Vargyas Lajos, miután kritikai szemmel áttekintették több mint egy évszázad valamennyi magyar népballadagyűjteményét, az alábbi következtésre jutottak: „Annyi tény, hogy legtöbb klasszikus balladánk a székely falvakból származik, s az egész nyelvterületen elterjedt balladának is a székelységben élnek legteljesebb, legépebb változatai... A moldvai és bukovinai gyűjtések a székely balladakincset teszik teljesebbé“ (*Röpülj, páva, röpülj*. Budapest, 1954. 51).

Amde beszéljenek a számok, hisz ma már abban a helyzetben vagyunk, hogy a magyar népballadakutatás egyik-másik eredményét statisztikailag is kifejezhetjük. Vargyas Lajosnak a népballada középkori történetéről szóló angol monográfiáját veszem alapul: *Researches into the Medieval History of Folk Ballad* (Budapest, 1967). Ebben a szerző, egyebek közt, felsorolja a klasszikus magyar népballadák jó részének összes ismert változatát, köztük számos kiadatlan változatot is. A monográfia rendjében haladva, íme a legjelentősebb magyar népballadák számadatai, lelőhelyük szerint tagolva:

Bíró szép Anna: összesen 9 változatban van összegyűjtve, ezek közül 1 mezősegi és 8 székely. *Két rab testvér*: összesen 8 változat, éspedig 1 bánági, 5 székely és 2 moldvai. *A vitéz és a kegyes*: 2 változat, mindkettő a Nagy-Szamos völgyéből. *A három árva*: összesen 95 változat, közülük 57 Románia területéről. *A kegyetlen anyós*: összesen 17 változat, közülük 15 moldvai. *A gyermekgyilkos leány-anya* (Szabó Erzsí) régi, klasszikus redakciója: összesen 10 változat, közülük 5 moldvai csángó és 5 bukovinai székely. *A csodahalott*: összesen 22 változat, két kivétellel mind a Székelyföldről, Moldvából és Bukovinából. *A katonaleány*: mind a 3 változat Moldvából. *A rossz feleség*: összesen 22 változat, közülük 1 bihari, 1 kalotaszegi, 8 székely és 1 moldvai. *Hűség próbája*: 4 változat, közülük 2 székely és 2 moldvai. *A halálra rugdalt asszony*: 2 változat, éspedig 1 székely és 1 moldvai. *Két kápolnavirág* (Kádár Kata): 24 változat, mind Románia területéről. *Az elcsalt anya* (Molnár Anna): 50 változat, közülük 40 a Székelyföldről és Moldvából, 1 Bukovinából. *Az elégett hűtlen asszony* (Barcsai): 7 változat, éspedig 6 székelyföldi és 1 bukovinai. *A kegyetlen anya* (Budai Ilona): 14 változat, 2 a Székelyföldről és 12 Moldvából. *A falba épített asszony* (Kömüves Kelemenné): 40 változat, közülük 37 Románia területéről. Vegyük még ide *A mennybe vitt leány* (Júlia szép leány) Vargyas könyvében nem tárgyalt balladáját: összesen 26 változat, éspedig 7 székely és 19 moldvai.¹

¹ Domokos Pál Péter: *Júlia szép leány*. *Ethnographia*, 1959. és Faragó József: *A mennybe vitt leány balladájához*. *Ethnographia*, 1968.

Összegezve a legfontosabb magyar népballadák földrajzi megoszlására vonatkozó adatokat, a következő eredményt kapjuk: a felsorolt 17 balladatípus java része, éspedig 11, mind a mai napig kizárólag Románia területéről ismeretes, összesen 109 változatban. A további 6 típus Románián kívül (Magyarországon, illetőleg a csehszlovákiai és a jugoszláviai magyarság körében) is előkerült, éspedig Romániában összesen 181, Románián kívül 65 változatban. A 17 ballada együttes adatai: Romániából 290 változat, azaz 81,7%, Románián kívül 65 változat, azaz 18,3%.²

Mivel a klasszikus magyar népballadák Románián kívül ezután még kevésbé fognak felbukkanni, mint az elmúlt száz esztendőben, ez az arány a romániai magyar balladaterület javára a jövőben még inkább eltolódik. Például Olosz Katalin és Almási István most megjelent magyar-gerőmonostori gyűjteménye — noha Kalotaszeg klasszikus balladákban ugyancsak szegény — a fenti jegyzéket *A három árva 2*, *A rossz feleség 2* és *Kádár Kata 1* újabb változatával gyarapította. Ha Budapesten a Népzene kutató Csoport, nálunk az RSZK Akadémiája Kolozsvári Fiókjának Folklor Osztálya, valamint a vidéki gyűjtők kézíratos anyagai szintén kiadásra, feldolgozásra kerülnének, az arány valószínűleg a 90%-ot is megközelítené.

Még egy lehetőség van arra, hogy a romániai magyar népballadák rangját a magyar balladaköltészet egészében a számok nyelvén is érzékeltesük. Ezúttal az utóbbi évtized három összesítő, reprezentatív magyar népballadakiadványát mutatom be statisztikailag, szintén anyaguk földrajzi megoszlása szerint. Ezekben a romániai magyar balladák arányszáma természetesen csekélyebb, mert valamennyi magyar népballadatípus bemutatására törekedve, a ritkaságot a gyakoriság, azaz a kevés klasszikus balladát a sok betyárballada és új ballada számbelileg fölülmúlja.

Csanádi Imre s Vargyas Lajos idézett kötetében (1954) 225 ballada van, közülük 112 Románia területéről. A klasszikus balladák fejezetében 73-ból 49, a történelmi balladákéban 24-ből 18 romániai.

Ortutay Gyula *Magyar népköltészet* (1955) című válogatásának II. kötete 207 balladát tartalmaz, közülük 87-et romániai területről.

Ortutay Gyula és Kríza Ildikó *Magyar népballadák* (1968) című munkája 270 balladát ölel fel, közülük 153 romániai. A régi stílusú balladák fejezetében 177 közül már 126, e fejezet balladái közül pedig 30-ból 27 a romániai magyar balladaterületet képviseli. Szembetűnő alig tíz és egynéhány év alatt az összesítő kiadványokban a moldvai csángómagyar balladák növekvő aránya: Csanádi és Vargyas könyvében 13, Ortutay és Krízéban már 48 a számuk.

A tanulság magától adódik: a romániai magyar népballada, minőségénél fogva, az egész magyar balladaköltészet igazi aranyalapja. Minden egyes régi ballada lejegyzésével ezt az aranyalapot gyarapítjuk.

² A balladák nincsenek célzatosan összeválogatva. Vargyas monográfiájában egyetlen cím található (*Szálláskereső Jézus*) 4 változatban, mely a romániai magyar balladaterületen pillanatnyilag ismeretlen. Ezzel szemben még több klasszikus ballada létezik, amelyek Vargyas monográfiájának témakörén kívül estek, s amelyek az arányt még inkább a romániai magyar anyag felé tolják.

1863. január 13-án jelent meg Kriza János halhatatlan székely népköltési gyűjteménye, a *Vadrózsák*, és másfél hónap sem múlt el, amidőn február 22-én a *Pester Lloyd*. A. D. aláírással, a gyűjteményből a *Kádár Kata* német fordítását közölte. Bizonyára ez volt az első szerény lépés a székely népballadák nemzetközi jó hírének magasba ívelő útján.

A magyar népköltészet idegen nyelvű műfordításainak modern nemzetközi bibliográfiája, nyilvánvalóan a feladat szövevényessége miatt, nincs összeállítva. Gulyás Pál régi összefoglalásai³ nem folytatódtak oly mérvben, hogy például a népballadák fordításairól teljes, pontos jegyzékünk volna. Ez a hiányérzet sarkallt, amidőn — itthoni kutatások után — 1968 folyamán négy főváros: Budapest, Prága, Varsó és Berlin szakkönyvtáraiban igyekeztem megtalálni és kézbe venni az idegen nyelvű magyar népköltési köteteket. Nem ide tartozó feladat valamennyinek a bemutatása; kiadásuk időrendjében csak azokat sorolom fel, amelyek több-kevesebb népballadát is tartalmaznak (célunknak megfelelően ezúttal is figyelve a romániai magyar balladák jelenlétét):

Ungarische Volksdichtungen. Uebersetzt und eingeleitet von Ludwig Aigner. Pest, 1873. Száztíz népdalfordítás után harmincnál több erdélyi népballadát: úgyszólván az egész akkor ismert klasszikus repertóriumot felvonultatja. Több régi típusból nem is egy, hanem két változatot közöl, mint *Kömvés Kelemen*, *Kádár Kata*, *A pogány király leánya*, *Barcsai*, *A nagy hegyi tolvaj*. Íme mutatóba még egy sor klasszikus cím: *Bíró szép Anna*, *Júlia szép leány*, *Kerekes Izsák*, *Molnár Anna*, *Budai Ilona*, *Megéttett János*, *Betlen Anna*, *Boriska*, *Két királygyermek*, *Bodrogi Ferencné*.

Két német nyelvű irodalmi antológiát említek, mindenikük egy-egy népköltészeti fejezettel. *Ungarische Lyrik von Alex. Kisfaludy bis zur Gegenwart...* von D. Haek. Halle, év nélkül. A végén egy csokor népdal, a kötetet egy „Székler Volkslied“ zárja. *Ungarischer Dichterwald*. Poesien ausgewählt und im Vermass der originale übersetzt von Irene H. Cserhalmi. Stuttgart—Leipzig, 1897. A kötet élén kis népköltészeti fejezet, amely *Zetelaki László* balladájával kezdődik.

Még egy német kötet a század végén: *Ungarische Volkslieder und Balladen*. Deutsch von B. Carneri. Wien—Leipzig, 1892. Balladafordításai közt ilyeneket olvassunk: *Barcsai*, *Virágok vetélkedése*, *Pálbeli szép Antal*, *Két királygyermek*.

A múlt század utolsó évtizedében a német fordításokhoz két francia kötet társult: *Ballades et chansons populaires de la Hongrie*. Traduites par Jean de Néthy. Paris, 1891. A kötet élén a ballada-fejezet 41 alkotást tartalmaz; maga a fordító írja, hogy „la plupart originaires de la Transylvanie“. A gazdag repertóriumot Aigner kötetével lehetne párhuzamba állítani, ezért csak néhány olyan balladacímre utalok, amelyet ott nem említettem: *Fogarasi István*, *Homlodi Zsuzsanna*, *Magyarósi Tamás*, *Pálbeli szép Antal*, *A párjavesztett gerlice*, *Bátori Boldizsár*, *Három tolvaj legény*. A másik kötet: *Poésies hongroises*. Traduites avec un aperçu historique par C. de Harlez. Louvain, 1895. „Chants nationaux des Szekelys“ című fejezete székely népdalcsoportot tartalmaz, az élén Kriza jelentőségének méltatásával.

Századunk elején két olasz kötet nyitja meg a sort: *Fiorita di canti popolari ungheresi*. Tradotti da Silvino Gigante. Fiume, 1910. Balladákkal kezdődik, köztük *Kömvés Kelemen*, *Molnár Anna*, *A fogoly katona*, *A három árva*. A másik kötet: *Canti popolari ungheresi*. Scelti e tradotti da Silvino Gigante. Biblioteca del Popoli, XII. Milano—Palermo—Napoli, év nélkül (a bevezető kelte 1912). Gigante ezúttal forrásmunkáit is jelzi; ezek mind népszerű válogatások. Balladafordításai közül ide írom — az előbbieken kívül — a következőket: *Kerekes Izsák*, *Kádár Kata*, *Megéttett János*, *Szabó Orszik*, *Daniel Imre*, *Budai Ilona*, *A rab*, *Hej páva, hej páva*, *A párjavesztett gerlice*, *A rossz feleség*.

Örömmel forgatja a folklórlista-bibliográfus a következő finn kötetet, azért is, mert a fordító mindegyik darabnak pontosan jelöli a forrását, s azért is, mert forrásai többnyire autentikus gyűjtemények (mint Erdélyi János három kötete, a

³ Gulyás Pál: *Népköltészetünk idegennyelvű fordításai*, *Ethnographia*, 1917. és 1919. *A magyar balladakiadványok közül Ortutay Gyula Székely népballadák című, 1936 és 1948 között három kiadást ért kötete az egyedüli, amely jegyzetapparátusában a közölt balladák idegen nyelvű fordításait is felsorolja.*

Magyar Népköltési Gyűjtemény sorozata, Bartóktól *A magyar népdal*, és így tovább): *Unkarilaisia kansanrunoja*. Valikoinut ja soumentanut O. Manuinen, Kalevalaseuran Julkaisuja, 4. Porvoo, 1926. Néhány mutatvány balladánk közül: *Molnár Anna, Szilágyi és Hagymási, Kőműves Kelemen, Fogarasi István, Kerekes Izsák, Kádár Kata*.

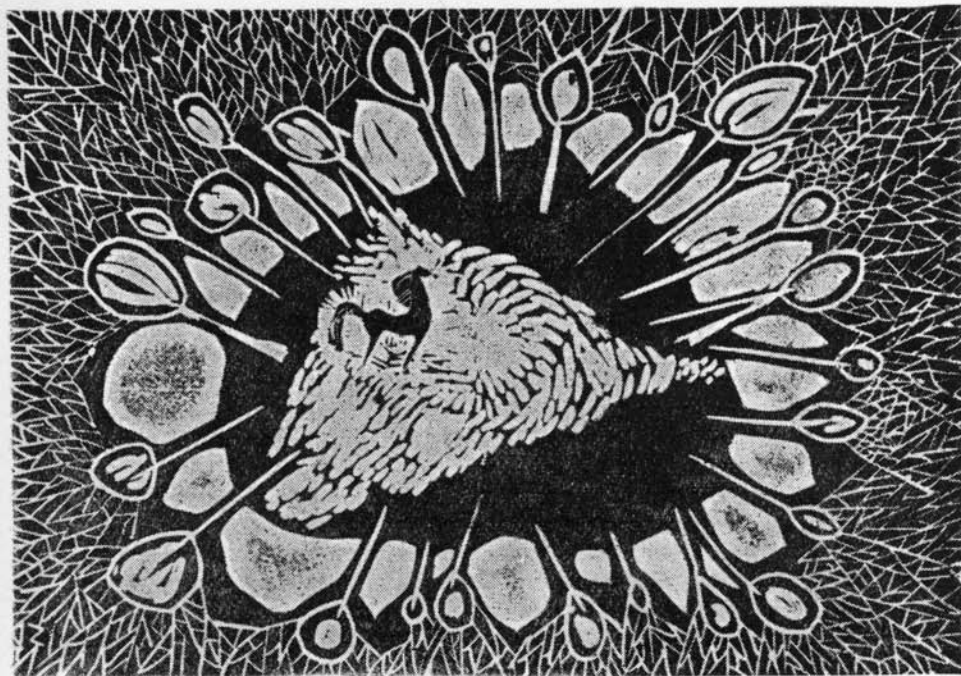
Mind a mai napig a magyar népballada egyik legrangosabb nemzetközi közvetítőjének számítjuk — Gragger nagy bevezető tanulmánya és összehasonlító jegyzetei miatt — a következő német kiadványt: *Ungarische Balladen*. Übertragen von Hedvig Lüdeke. Ausgewählt und erläutert von Robert Gragger. Berlin—Leipzig, 1926. Tartalma 39 népballada és 15 Arany János-ballada. A népballadák közül husznál több erdélyi eredetű, megint a klasszikus repertórium valamennyi, már többször említett jelentős alkotása. A jegyzetapparátus külön értéke, hogy egyebek közt valamennyi ballada összes idegen nyelvű fordítását felsorolja.

Két érdekes lengyel vállalkozás gyarapítja népballadánk nemzetközi bibliográfiáját. Az egyik: *Seklerskie ballady ludowe*. Przełożył Jan Kot. Budapest, 1943. Ez az Ortutay Gyulától bevezetett, Buday György fámetszeteivel illusztrált kötet, amint címe is tanúsítja, kizárólag székely népballadákat tartalmaz. A tizenkilenc fordítás közül emlitem a fontosabbakat: *Kőműves Kelemen, Szilágyi és Hagymási, Kerekes Izsák, Fogarasi István, Budaí Ilona, A három árva, Bíró Máté, A fogoly katonája, Molnár Anna, A rossz feleség, Kádár Kata, Bíró szép Anna, Görög Ilona*. A fordító (igazi nevén Adam Bahdaj, ismert lengyel ifjúsági író) a székely balladákat, archaikus költői nyelvezetük érzékeltetése végett, gurál nyelvjárásban fordította. A gurálok mintha a lengyelek székelyei volnának, ezért is esett rájuk a fordító választása: a lengyel Tátra hegyvidékének lakói, sajátos népművészettel és nyelvjárással; Zakopane a központjuk. A másik kötet: *Ballady Śmiogrodzkie*. Z rumuńskiego i węgierskiego przełożył Lew Kaltenbergh. Opracowanie graficzne: Ryszard Osadczky. Warszawa, 1959. Címéből („Erdélyi balladák”) sejthető, hogy felerészben román, felerészben magyar népballadákat tartalmaz. Az utóbbiak közül néhány cím: *Kádár Kata, Kőműves Kelemen, Molnár Anna, Bíró Máté, Fogarasi István*.

A német, francia, olasz, finn és lengyel fordítások után újabb nagy nyereség népballadánk két román köteté. Az úttörő közülük a *Balade populare maghiare din R.P.R.* In românește de H. Grănescu. Colecția Miorița. București, 1960. Bevezetőjét Mihai Pop szignálta. A fordító 44 balladát tolmácsolt, a kötet címének megfelelően valamennyit Románia területéről. Nem sorolom fel, mint már többször tettem, az egész klasszikus repertóriumot, hanem népballadánk egy újabb térhódítását hangsúlyozom: első ízben szólal meg más nyelven négy moldvai csángómagyar balladánk, éspedig *Seprődi Borbála, A nagy hegyi tolvaj, Ifjú Mátyás király, Dancia leánya*. A másik kötet az *Antologia literaturii maghiare*, I. București, 1965. Nagy népköltészeti részzel kezdődik ennek ballada-fejezetében 25 klasszikus, 10 betyár és 7 új balladával. A klasszikus balladák tekintélyes hányada ezúttal is romániai gyűjtés, köztük ismét két moldvai darab: *Az elítélt, Szolgalegény halála*.

Terjedelem és grafikai minőség tekintetében az összes korábbi köteteknek mintegy a koronája a cambridge-i Egyetemi Nyomda remekművű kiadványa: *Hungarian Classical Ballads and their Folklore*, 1967, Ninon A. M. Leadar tollából. Mellőzve elméleti részeit, amelyekkel itt nem foglalkozunk, a kötet 58 balladát közvetít angol fordításban a nagyvilágnak. Mivel, címének megfelelően, kizárólag a klasszikus balladákat tárgyalja, régi balladaköltészetünk e könyv lapjain páratlanul gazdagon vonul fel. Az 58 fordítás közül 43 a romániai magyar balladaköltészetet képviseli. Ez utóbbiakból 29 székely (az eddigi fordításokhoz viszonyítva ilyen új címekkel: *A gúnáros leány, Kálnoki Zsófia, Pendzsóka*), 9 moldvai csángó (köztük olyan új címekkel, mint *A török-rabolta leány, A kegyetlen anya, Merinka, A bárányka*), 2 mezősi (*A fiát kereső Szűz Mária* 2 változatban), 2 bánsági (*A török-rabolta leány, Anna*) és 1 nagyszalontai (*A megátkozott leány*). Szemmel látható — a korábbi két román kötet úttörése után — a moldvai csángómagyar balladák fokozatos előtérbe nyomulása.

Nem végezhetünk addig balladánk fordításainak még ily elnagyolt felsorolásával sem, amíg — befejezésül — nem hangsúlyozzuk e téren is Vargyas Lajos érdemeit. Idézett angol nyelvű monográfiája tanulmányi jellegű ugyan, ám mind-egyik vizsgált balladát vagy egészben, vagy bő részletekben idézi; s mivel, mint láttuk, anyagának túlnyomó százaléka romániai magyar eredetű, a fordítások is a mi balladáinkból készültek. Megjegyzendő továbbá, hogy a monográfia négy része

Szőcs Agnes: Ballada-illusztráció

közül kettő előzőleg németül is nyomdafestéket látott az *Acta Ethnographica* hasábjain (*Die Herkunft der ungarischen Ballade von der eingemauerten Frau*, 1960; *Das Weiterleben der landnahmezeitlichen Heldenepik in den ungarischen Balladen*, 1961), ott tárgyalt balladáink tehát németül szintén megszólaltak.

*

Két tanulság kínálkozik. A romániai magyar balladaköltészet a magyar népballadák valamennyi másnyelvű kiadásában valóságos súlyának megfelelően, méltó részarányban szerepel, sőt jelentek meg olyan kötetek is, amelyek kizárólag székely, illetőleg romániai magyar balladákat tartalmaznak.

A romániai magyar népballadák jelentőségének ismeretében mindez természetes, annál inkább tudatosítanunk kell tehát a magunk számára a másik tanulságot. Népballadáink idestova száz év óta folyamatosan, mind gyakrabban és mind nagyobb mennyiségben vannak jelen az európai könyvkiadásban: a romántól a németig, a franciáig, az angolig az európai irodalomban és kultúrában.

Nemrég olvastuk Szilágyi István szép kis jegyzetét, amelyben a romániai magyar irodalom sorsáról és hivatásáról elmélkedik (*Sziszüphosz? Utunk*, 1969. február 14). Először a sznobot és a bűnös kishitűt szólaltatja meg: „Mit akartok ti (például romániai magyar írók), hiszen műveitek sohasem juthatnak el a nagyvilágba, ha mégolyan zseniálisak lennének is (nem mintha azok volnának — de legyenek: akkor sem), nem fordítanak le benneteket angolra, franciára; tehetségetek és értékeitek arányában sem vesz tudomást rólatok — és egyáltalán nem vesz tudo-

mást rólatok — Európa vagy a nagyvilág.“ Azután a maga józan érveit sorolja elő: „Az közismert, hogy a kis népek irodalma nehezen juthat értékeit megillető helyhez az egyetemes kortárs irodalomban; az is igaz, hogy nemzetiségi irodalmunk ilyenszerű kitörési lehetőségei — különösen magábanvalóként — szinte kilátástalanok. Nyelvi okok, valamint létének jellegzetességei miatt. Ezek a körülmények objektívek és nagyon is reálisak.“

Szilágyi István válaszol a kérdésre, de a lehetséges válaszok egyikét én is megfogalmazom — bár nem a romániai magyar irodalom, hanem annak névtelen része: a romániai magyar népköltészet példája nyomán. Noha kevesen vagyunk, nyelvünk elszigetelt: balladánk jellegzetesek, szépek, értékesek — egyetlen nagy nép balladáinál sem alábbvalók. E balladák pedig, kizárólag értékeiknél fogva, beleegyezésünk nélkül, sőt tudtunkon kívül, a szellemi javak kiválasztódásának és áramlásának szakadatlan törvénye szerint ömlenek bele a közelebbi-távolabbi, kisebb-nagyobb európai népek kultúrájába. Még ha akarnók, akkor sem tudnók ezt a folyamatot megállítani.

S mint aki hivatásánál fogva népballadánk pályáját igyekszem szemmel tartani, hadd mondjam meg, hogy gyűjtőmunkánk egyes eredményei nem történelmi távlatban, hanem néhány év alatt beleszívódnak, beleoldódnak a nagy nemzetközi kulturális vérkeringésbe. Alljon itt bizonyosságul a csángó balladák példája:

1954-ben jelent meg *Moldvai csángó népdalok és népballadák* című gyűjteményünk. Két darabja (*Iffjú Mátyás király, Dancia leánya*) már egy év múlva ott ékeskedett „A Magyar Költészet Gyöngyszemei“ című sorozatban, Csanádi Imre új válogatásában: *Magyar népballadák*. Budapest, 1955. Innen vette át és fordította le románra mindkettőt Grănescu 1960-ban. 1965-ben az *Antologia literaturii maghiare* I. kötete ismét közölt kettőt: *Az elítélt, Szolgalegény halála*. A gyűjtemény adatai Vargyas 1967-es angol monográfiájának, úgyszintén Leader angol kötetének minden eresztékébe bele vannak dolgozva, sőt Leadernél *Az elrabolt leány* angolul is megszólal.

Más példa: *Dancia leánya*. A moldvai balladának ez a második nagy jelentőségű változata itthon 1965-ben látott először nyomdafestéket a *Jávorfá-muzsikában*. Budapesten az *Ethnographia* hasábjain már öt évvel korábban olvasható volt Vargyas tanulmányában (*Francia eredetű réteg balladáinkban*, 225—226). Vargyas nyomán a freiburgi Deutsches Volksliedarchiv levélben kért tőlünk további adatokat, s ezek a *Jávorfá-muzsikával* egyidőben jelentek meg az egyetemes német balladagyűjtemény jegyzetapparátusában: *Deutsche Volkslieder mit ihren Melodien. Balladen. Fünfter Teil, Erste Hälfte. Freiburg/Breisgau, 1965.70.* És még újabb két év sem tűnt tova, amidőn *Dancia leánya* egyszerre kétféle angol fordításban: Vargyas monográfiájában és Leader művében indult neki a nagyvilágnak.

Most már zárjuk le ezt a gondolatsort. Népballadánk nemcsak a magyar balladaköltészet aranyalapját alkotják, hanem Románia amúgy is gazdag folklórjának értékes kincsei, s mint ilyenek a nemzetközi kulturális cserében is igazi aranyvalutának számítanak. A székely, a csángó ballada a romániai magyar nemzetiség egyik hozzájárulása hazánk közös népköltészeti értékrendszeréhez, s e révén egyik ajándékunk az európai

kultúra számára. Ezzel a valutával törlesztgetjük adósságainkat: visszavisszafizetünk egy-egy kicsit mindazért a sokért, amit egy évezreden át az európai népek kultúrájából átvettünk és a magunkévá tettünk.

3

„A nagyvilág talán meglehet nélkülünk — annál kevésbé hazai olvasóink“ — írja Szilágyi István idézett jegyzetében. Valóban, szép európai kalandozásaink után térjünk haza, mert óhatatlanul fölmerül a kérdés: hogyan gazdálkodunk itthon Európa-szerte ismert és becsült népballadainkkal?

Alábbi soraimnak nincs semmiféle kritikai éle. Amit megvalósítottunk, az folkloristák, szerkesztők, kiadók közös érdeme; amit elmulasztottunk, mindannyiunk hibája. Kizárólag a tényeket szeretném számba venni, mert a tények tükrözik eredményeinket, s az eredmények jelzik feladatainkat.

Kezdem mindama — nyomtatásban megjelent — népköltési gyűjteményünk felsorolásával, amelyek több-kevesebb népballadát tartalmaznak. A gyűjtő (szerkesztő) neve és a kötet címe után zárójelben a megjelenés éve, majd a kötetbeli balladák száma:

Faragó József—Jagamas János: *Moldvai csángó népdalok és népballadák* (1954), 54 ballada. Konsza Samu—Faragó József: *Háromszéki magyar népköltészet* (1957), 45 ballada. Szenik Ilona—Almási István—Zsizsmann Ilona: *A lapádi erdő alatt* (1957), 6 ballada. Szegő Júlia—Sebestyén Dobó Klára: *Kötöttem bokkrétát* (1958), 14 ballada. Kovács Ferenc—Faragó József: *Iratosi kertek alatt* (1958), 11 ballada. Olosz Katalin—Almási István: *Magyargyerőmonostori népköltészet* (1969), 37 ballada. Vagyis tizenhat év alatt (mert 1954 előtt nem jelent meg népballadákat is tartalmazó gyűjteményünk) hat gyűjteményben összesen 167 kiadatlan romániai magyar népballada.

E gyűjteményeken kívül volt három olyan kötetünk is, amely kizárólag népballadát tartalmaz:

Benedek Elek: *Székely népballadák* (1958). A Kincses Könyvtárnak ez a kis kötete, a maga 34 darabjával, csak újraközlése az 1921-es kiadásnak. Ily régi válogatás helyett jobb lett volna újat, modernebbet publikálni.

Faragó József: *Diófának három ága*. Székely népballadák (1956). Szintén népszerűsítő kiadvány, az eddigi legnagyobb válogatás a székely népballadák valamennyi jelentősebb típusának és változatának együttes bemutatására. 90 népballada, mind a korábbi gyűjteményekből együvé hordva.

Faragó József: *Jávorfa-muzsika*. Népballadák (1965). Első ízben próbál áttekintő képet adni a tágabb értelemben vett egész romániai magyar balladaköltészet történeti múltjáról és földrajzi kiterjedéséről. 205 balladát tartalmaz, éspedig 49 székely, 12 moldvai, 2 bukovinai, 8 mezőségi, 4 kalotaszegi, 2 szilágysági, 3 bihari, 8 bánági és 2 Hunyad megyei, azaz összesen 90 romániai faluból. A 270 balladát felölelő, már idézett *Magyar népballadák* jegyzeteiben jogos büszkeséggel írta Ortutay, hogy „51 olyan

ballada szerepel kötetünkben, amely első közlés kéziratossá gyűjtésekből". Nos, a *Jávorfá-muzsika* 205 balladája közül 81 látott első ízben nyomdafestéket. Így e kötet révén az először megjelenő romániai magyar balladák száma az említett 167-ről 248-ra ugrik.

Másfél évtized, 248 népballada: sok-e vagy kevés? Ez év elején a brünni nemzetközi balladatanácskozásra készülve, számba vettem a román népballadakiadást 1966—1968-ban, vagyis az előző, freiburgi tanácskozás óta. Néhány Népi Alkotások Háza kiadványhoz képtelen voltam hozzájutni, ám az eredmény még így foghíjasan is óriási: három év alatt mintegy tizenöt gyűjteményben több mint 700 kiadatlan népballada! Ennél ékesszólóbb példa aligha kell számunkra.

Másfél évtized, három balladaskötet (közülük kettő népszerűsítő jellegű): sok-e vagy kevés? Könnyű volna megint a román balladakiadást példaként felmutatni, de próbáljunk más fogódzókat is keresni. Amíg mi magunk balladáinkat három kötetre érdemesítettük, addig tíz év alatt egy lengyel, két román és két angol kiadásban, azaz öt kötetben váltak más nyelveken hozzáférhetővé. Nem tizennégy, hanem kilenc év alatt jómagam három román balladaskötet magyar kiadását gondoztam: *Legszebb román népballadák* (1960), *A bárányka* (1963), *Novákékról szól az ének* (1969). A balladák ily örvendetes körforgása közepette a mi három kötetünk nem sok, de legfőbbképpen azért kevés, mert nem biztosítja folyamatosan az olvasók igényeit. A *Jávorfá-muzsika* óta, vagyis négy éve, ismét egy balladaskötetet sem tudunk az igénylő kezébe adni, legyen az kisdiák vagy egyetemi hallgató, hazai könyvbarát vagy külországi látogató.

Pedig volna mit publikálni. Az RSZK Akadémiája Kolozsvári Fiókja Folklór Osztályának archívumában közel 1700 magyar népballada van felhalmozva. Albert Ernő sepsiszentgyörgyi igazgató-tanár diákjaival Háromszéken 320 balladát gyűjtött. Kallós Zoltánnak mintegy 200 darabja vár kiadásra, elsősorban moldvai és gyimesi gyűjtés. Ráduly János egyetlen faluban, Kibédén 150 balladaváltozatot jegyzett le — és így tovább. Ha a Népi Alkotások régebbi és újabb Házai végre népballadáink publikálásához is hozzáfognának, a helyzet néhány év alatt gyökeresen megjavulna.

Ami a más nyelvű fordításokat illeti, 1959 óta Kaltenbergh, Grämscu, Leader, Vargyas kötetei készen hullottak az ölünkbe. Mennyivel messzebb jutnánk, ha törödnénk is a fordítások ügyével és fáradoznánk érettük. A román és német tolmácsolást itthon, házilag bármikor megoldhatjuk; talán az orosz és a szerbet is. Egy kis kulturális propaganda ezt a kört tetemesen kitágíthatja.

Hivatásos és önkéntes folkloristák, írók, költők, szerkesztők, kiadók, és bárki, akit csodálatos balladaköltészetünk sorsa érdekel: időszerű volna, hogy mind a lehetőségeket, mind a tennivalókat végre együttesen vegyük szemügyre. Mert kizárólag egy kis jó szervezés és egy kis céltudatos munka kívántatnék ahhoz, hogy balladás örökségünket, amelyet derék elődeink több mint egy évszázad során oly lassan, oly nehezen gyűjtöttek össze, rövid idő alatt megsokszorozzuk.

Faragó József